

Jáma a kyvadlo – EDGAR ALLAN POE (*1809 †1849)

<u>Námět:</u>	Příběh z dob španělské inkvizice a války za nezávislost. inkvizice = církevní instituce vyhledávající a soudící kacíře
<u>Téma a motiv:</u>	Čekání na smrt v kobce v době španělské inkvizice; smrt, duševní vyčerpání, církev, Španělsko, odvaha, racionalita
<u>Časoprostor:</u>	Prostor není určen – vězeň sedí na židli a poslouchá rozsudek – pravděpodobně se jedná o soudní síň, čas : není určen, pozdní středověk Toledo, <i>Španělsko</i>
<u>Kompoziční výstavba:</u>	hlavně chronologický postup (ale na začátku je zmínka o tom, že vypravěč příběh zapisuje), text členěn do odstavců, povídka má cca 25 stran
<u>Literární druh a žánr:</u>	epika (<i>próza</i>), žánr: hororová povídka
<u>Vypravěč:</u>	ich-forma – vypravěčem je sám vězeň
<u>Postavy:</u>	Vypravěč (Vězeň) - hlavní hrdina, jehož jméno ani podobu neznáme - není v povídce uvedeno. Je dosti inteligentní a duchapřítomný, současně je však poznamenaný dlouhým vězněním Generál Lasalle – zachrání odsouzence na poslední chvíli, v příběhu nemá žádnou přímou řeč
<u>Vyprávěcí způsoby:</u>	pouze pásmo vypravěče, není zde žádná přímá řeč, důležité vjevy zvýrazněny kurzívou
<u>Typy promluv:</u>	monolog vypravěče
<u>Jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku:</u>	výhradně spisovný jazyk, v českém překladu zastaralé české výrazy (<i>drkotaje, kutna</i>), vnitřní monology gradace: <i>Bylo mi zle, k smrti zle</i> epizeuxis: <i>pítvorně tenké, tenké úporným výrazem</i> archaismus: <i>píši</i>
<u>Tropy a figury a jejich funkce ve výňatku:</u>	epiteton: <i>snový, mátožný šum; s děsivou zveličeností; kruté opovržení</i> personifikace: <i>hlasy splynuly</i> kontrast : <i>Spatřil jsem rty černě oděných soudců. Připadaly mi bílé – bělejší než list papíru</i> hyperbola: <i>k smrti zle</i> synekdocha: <i>ústa pronášející rozsudek</i>
<u>Kontext autorovy tvorby:</u>	První polovina 19. století

O autorovi:

- Američan; **básník, prozaik, literární teoretik a esejista**
- matka Elizabeth byla herečka, zemřela dva roky po jeho narození
- otec byl alkoholik a rodinu opustil krátce po Edgarově narození
- ujali se ho manželé Allanovi, překřtili ho na Edgara Allana
- 5 let žili v Anglii, zde chodil na základní školu
- dobrý student, výborný znalec literatury a historie
- měl rád dobrodružství, nic ho nebavilo dlouho
- **několik let byl v armádě**, stal se seržantem a zároveň měl dost času na psaní
- armádu opustil, aby se mohl věnovat literatuře
- vymyslel si neexistující **Folio Club** – založeno na ironii, zesměšňoval literární nepřátele
- oženil se se svojí sestřenicí, čtrnáctiletou Virginíí – žili spolu 11 let, zemřela na tuberkulózu
- v závěru života žil v bídě, chodil v roztrhaných šatech
- zemřel po čtyřdenním alkoholovém deliriu

Literární / obecně kulturní kontext

- řazen k romantismu (1. pol. 19. stol.), někdy také k dekadenci a symbolismu (konec 19. stol.)

ROMANTISMUS

- umělecký směr, který se odráží v uměleckých odvětvích, ale také životní pocit
- název odvozen od slova román
- **vznik v Anglii na počátku 19. století**, odtud se rozšířil do celé Evropy
- je ovlivněn revolučními převraty v době národněosvobozenecských válek
- **inspirací je gotika pro svou tajuplnost**

Znaky romantismu:

- **důraz na city, zájem o historii, únik z reality, autor se ztotožňuje s hrdinou**, tragické konce hrdinů, zájem o přírodu, hrdina zobrazován v krajních situacích, inspirace ústní lidovou slovesností, **svoboda umělecké tvorby, jazyk citově zabarvený**
- hojné použití básnických jazykových prostředků
- typický romantický hrdina: většinou myšlenkově totožný s autorem = má autobiografické rysy, většinou výjimečná osobnost, nikdo mu nerozumí, je osamělý; touží po lásce, ale často miluje nešťastně, jeho život končí tragicky
- typické romantické prostředí: výjimečné – hrad, samota, hřbitov, katedrála, sklepení, temné jezero,
- hluboký les
- hlavní žánry: **román, povídka, balada**

Próza 19. století:

- **Jacob a Wilhelm Grimmové** – Pohádky pro děti a celou rodinu
- **George Gordon Byron** – Childe Haroldova pouť
- **Walter Scott** – Ivanhoe, Rob Roy

Představitelé romantismu

- Francie např. **Victor Hugo** (Chrám Matky Boží v Paříži)
- Anglie **G. B. Shaw** (Pygmalion), **Walter Scott** (Rob Roy)
- Rusko např. **Alexandr Sergejevič Puškin** (Evžen Oněgin, Piková dáma), **Michail Jurjevič Lermontov** (Démon)

Obsah:

Kacíř je španělskou inkvizicí odsouzen k trestu smrti. Je mu zle, vidí smrt jako osvobození. Omdlí. Ví ale, že vědomí neztratil úplně. Přemýšlí nad smrtí, sny, vědomím. Neznámé postavy ho odnášejí kamsi dolů. Když konečně otevře oči, nachází se ve tmě. Myslí, že je mrtvý. Poté mu dojde, že je v Toledském žaláři, o kterém se vykládají příšerné věci. Vyčerpáním usíná. Vzbudí se, nachází vodu a chléb. Pomocí látky ze své kutny zjistí rozměry krypty, ve které se nachází. Po tmě chodí po místnosti. Uklouzne. Spadne těsně vedle jámy. Opět usíná. Vzbudí se a zjistí, že je místnost ozářená. Může si prohlédnout celý svůj žalář. Stěny z kovových plátů byly pomalované obrazy ďáblů, kostlivců atd. Je připoután a může pohnout jen jednou rukou. Nenašel žádnou vodu, pouze silně okořeněné jídlo, po kterém měl ještě větší žízeň. Na stropě spatří namalovanou postavu Času držící kyvadlo, jenž se k němu neustále přibližovalo a mělo ho usmrtit svým ostřím. Když bylo kyvadlo pár stop nad ním, napadlo ho namazat provazy zbytky jídla. Houfy krysy zaplavily jeho tělo a překousaly provazy. Konečně byl volný. Vzdálil se od kyvadla, jenž se po jeho útěku zastavilo. V tom okamžiku se železné pláty rozžhavily, namalované postavy se rozzářily. Jejich úkolem bylo uskvařit ho žářem. S hrůzou se raději vrhl k jámě. Stěny se k němu přibližovaly, aby ho zahly do jámy. Věděl, že zemře. Jeho zoufalství se vystupňovalo na nejvyšší možnou hranici. Najednou uslyší hlasy. Právě když klesal do propasti, zachytila ho ruka generála Lasalla. Inkvizice padla do rukou svých nepřátel, francouzské armády. Kacíř byl zachráněn.